Vlaams
Parlement

**401** (2014-2015) – Nr. 1
ingediend op 22 juni 2015 (2014-2015)

# Ontwerp van decreet

tot bekrachtiging van het besluit
van de Vlaamse Regering
van 5 juni 2015 tot wijziging van artikel 2
en van de bijlage van het besluit
van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997
tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen
en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs

verzendcode: OND

INHOUD

Memorie van toelichting ..... 3

Voorontwerp van decreet..... 5

Ontwerp van besluit van de Vlaamse Regering en bijlagen ..... 9

Advies van de Vlaamse Onderwijsraad over het ontwerp van besluit van de Vlaamse Regering en bijlagen ..... 33

Advies van de Raad van State over het voorontwerp van decreet ..... 43

Advies van de Raad van State over het ontwerp van besluit van de Vlaamse Regering en bijlagen ..... 47

Ontwerp van decreet..... 51

Bijlage: Besluit van de Vlaamse Regering en bijlagen ..... 55

MEMORIE VAN TOELICHTING

## I. Algemene toelichting

Bijgaand ontwerp van decreet bekrachtigt het besluit van de Vlaamse Regering van 5 juni 2015 tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs.

Dit besluit splitst de bestaande ontwikkelingsdoelen kleuteronderwijs en eindtermen lager onderwijs van het huidige leergebied wereldoriëntatie op over de twee nieuwe leergebieden 'wetenschappen en techniek' en 'mens en maatschappij' die vanaf 1 september 2015 het leergebied wereldoriëntatie vervangen. Onderwijsdecreet XXIV van 25 april 2014 heeft in het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997 onder andere de artikelen 39 en 40 gewijzigd. Hierdoor wordt vanaf 1 september 2015 het leergebied 'wereldoriëntatie' in zowel het kleuter- als het lager onderwijs gesplitst in twee nieuwe leergebieden: 'wetenschappen en techniek' en 'mens en maatschappij'. Deze splitsing vloeit voort uit het masterplan secundair onderwijs dat de invoering van een apart leergebied 'wetenschappen en techniek' als één van de maatregelen voor het basisonderwijs opsomt (p. 16).

Voor de twee nieuwe leergebieden 'wetenschappen en techniek' en 'mens en maatschappij' moeten tegen 1 september 2015 ook ontwikkelingsdoelen en eindtermen vastgelegd worden. De bestaande ontwikkelingsdoelen en eindtermen wereldoriëntatie worden door middel van het te bekrachtigen besluit opgesplitst over de twee nieuwe leergebieden. Er worden dus momenteel geen nieuwe (inhoudelijke) eindtermen voor deze twee leergebieden bepaald.

Een inhoudelijke herziening van de ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor deze leergebieden zal meegenomen worden in de algemene doelstelling om de huidige eindtermen en ontwikkelingsdoelen te evalueren, bij te sturen en waar nodig te reduceren, duidelijk en ambitieus te formuleren (Beleidsnota Onderwijs 2014-2019, p. 34). Deze inhoudelijke herziening kan evenwel niet gerealiseerd worden tegen 1 september 2015. Om te vermijden dat er een vacuüm zou ontstaan waarbij er voor de twee nieuwe leergebieden geen ontwikkelingsdoelen en eindtermen zouden bestaan, worden de bestaande eindtermen en ontwikkelingsdoelen wereldoriëntatie dus over de twee nieuwe leergebieden opgesplitst. De opsplitsing is gebeurd door het Agentschap voor Kwaliteitszorg in Onderwijs en Vorming.

Van deze wijziging aan het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 wordt ook gebruikgemaakt om een overbodige bepaling met betrekking tot het leergebied Frans te schrappen.

Conform artikel 44, §1, van het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997 is over dit ontwerp van besluit advies ingewonnen bij de Vlaamse Onderwijsraad en moet het besluit bekrachtigd worden door het Vlaams Parlement.

## II. Advies van de Vlaamse Onderwijsraad

De Vlaamse Onderwijsraad heeft op 25 februari 2015 advies gegeven bij het ontwerpbesluit dat door dit decreet bekrachtigd dient te worden. De Vlor vraagt daarbij het uitstel of de herziening van de splitsing van het leergebied wereldoriëntatie (WO). Deze beslissing om WO te splitsen is genomen door middel van het Onderwijsdecreet XXIV. Aangezien het hier om een uitvoering van het masterplan secundair onderwijs gaat, is het niet aangewezen om op deze beslissing terug te komen.

## III. Advies van de Raad van State

De Raad van State heeft op 27 mei 2015 advies gegeven over zowel het ontwerp van besluit tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs (advies 57.476/1), als over het voorontwerp van decreet tot bekrachtiging van dit besluit (advies 57.477/1). De Raad van State had geen opmerkingen.

## IV. Toelichting bij de artikelen van het te bekrachtigen besluit

Artikel 1 schrapt het tweede lid van het artikel 2 van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997. Deze bepaling dateert uit een tijd toen Frans nog een facultatief leergebied was in Vlaanderen. Ondertussen is Frans een verplicht leergebied in alle scholen (decreet van 7 mei 2004), dus het tweede lid is overbodig geworden.

Artikel 2 vervangt in (de bijlage van) het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 de ontwikkelingsdoelen en eindtermen 'wereldoriëntatie' door de ontwikkelingsdoelen en eindtermen 'wetenschappen en techniek' en 'mens en maatschappij'.

Artikel 3 geeft de inwerkingsdatum van de eindtermen voor de twee nieuwe leergebieden aan.

Artikel 4 behoeft geen commentaar.

De bijlage 1 bij het ontwerp van besluit bevat de opsplitsing van de ontwikkelingsdoelen wereldoriëntatie in ontwikkelingsdoelen 'wetenschappen en techniek' en 'mens en maatschappij'; bijlage 2 bevat hetzelfde voor de desbetreffende eindtermen.

De minister-president van de Vlaamse Regering,

Geert BOURGEOIS

De Vlaamse minister van Onderwijs,

Hilde CREVITS

VOORONTWERP VAN DECREET

Vlaamse Regering

# Ontwerp van decreet tot bekrachtiging van het besluit van de Vlaamse Regering van … tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs

DE VLAAMSE REGERING,

Op voorstel van de viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Onderwijs;

Na beraadslaging,

BESLUIT:

De viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Onderwijs is ermee belast, in naam van de Vlaamse Regering, bij het Vlaams Parlement het ontwerp van decreet in te dienen, waarvan de tekst volgt:

**Artikel 1.** Dit decreet regelt een gemeenschapsaangelegenheid.

**Art. 2.** Het besluit van de Vlaamse Regering van … tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs, wordt bekrachtigd.

**Art. 3.** De ontwikkelingsdoelen en eindtermen, opgenomen in het besluit vermeld in artikel 2, treden in werking vanaf het schooljaar 2015-2016.

Brussel, ...

De minister-president van de Vlaamse Regering,

Geert BOURGEOIS

De viceminister-president van de Vlaamse Regering en
Vlaams minister van Onderwijs,

Hilde CREVITS

ONTWERP VAN BESLUIT VAN DE VLAAMSE REGERING EN BIJLAGEN

Vlaamse Regering

# Besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs

DE VLAAMSE REGERING,

Gelet op het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997, artikel 44, vervangen bij het decreet van 14 februari 2003 en gewijzigd bij het decreet van 21 december 2012;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs, bekrachtigd bij het decreet van 27 juli 1997;

Gelet op het advies van de Inspectie van Financiën, gegeven op 16 januari 2015;

Gelet op het advies van de Vlaamse Onderwijsraad, gegeven op 25 februari 1997;

Gelet op advies 57.476/1 van de Raad van State, gegeven op 27 mei 2015 met toepassing van artikel 84, eerste lid, 2°, van de wetten op de Raad van State, gecoördineerd op 12 januari 1973;

Op voorstel van de Vlaamse minister van Onderwijs;

Na beraadslaging,

BESLUIT:

**Artikel 1.** In artikel 2 van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs wordt het tweede lid opgeheven.

**Art. 2.** In de bijlage bij hetzelfde besluit, gewijzigd bij de besluiten van 15 juli 1997, 15 december 2006 en 13 februari 2009, worden de volgende wijzigingen aangebracht:

1° de "ontwikkelingsdoelen wereldoriëntatie" worden vervangen door de ontwikkelingsdoelen, opgenomen in bijlage 1, die bij dit besluit is gevoegd;

2° de "eindtermen wereldoriëntatie" worden vervangen door de eindtermen, opgenomen in bijlage 2, die bij dit besluit is gevoegd.

**Art. 3.** Artikel 2 treedt in werking op 1 september 2015.

**Art. 4.** De Vlaamse minister, bevoegd voor het onderwijs, is belast met de uitvoering van dit besluit.

Brussel, ... (datum).

De minister-president van de Vlaamse Regering,

Geert BOURGEOIS

De Vlaamse minister van Onderwijs,

Hilde CREVITS

Bijlage 1 bij het besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs

BIJLAGE 1. Ontwikkelingsdoelen als vermeld in artikel 2, 1°.

**ONTWIKKELINGSDOELEN WETENSCHAPPEN EN TECHNIEK**

## 1. Natuur

*Algemene vaardigheden*

De kleuters

1.1 kunnen verschillen onderscheiden in geluid, geur, kleur, smaak en voelen;

1.2 tonen een explorerende en experimenterende aanpak om meer te weten te komen over de natuur;

1.3 kunnen met hulp van een volwassene, eenvoudige bronnen hanteren om meer te weten te komen over de natuur.

*Levende en niet-levende natuur*

De kleuters

1.4 kunnen organismen en gangbare materialen ordenen aan de hand van eenvoudige, zelf gevonden criteria;

1.5 kunnen in verband met voortplanting van mensen en dieren, illustreren dat een levend wezen steeds voortkomt uit een ander levend wezen van dezelfde soort;

1.6 kunnen illustreren dat de geboorte van mens en dier wordt voorafgegaan door een periode van gedragen worden door de moeder of door de ontwikkeling in een ei;

1.7 kunnen bij zichzelf aangeven welk lichaamsdeel instaat voor het horen, zien, ruiken, proeven en voelen;

1.8 kunnen verschillende weersomstandigheden waarnemen, vergelijken en benoemen en voorbeelden geven van de gevolgen voor zichzelf.

*Gezondheid*

De kleuters

1.9 kunnen bij zichzelf en bij anderen het verschil tussen ziek, gezond en gewond zijn herkennen;

1.10 kunnen in concrete situaties gedragingen herkennen die bevorderlijk of schadelijk zijn voor hun gezondheid;

1.11 tonen goede gewoonten in hun dagelijkse hygiëne;
1.12 weten dat ze door de inname van sommige producten en planten ziek kunnen worden.

*Milieu*

De kleuters

1.13 tonen een houding van zorg en respect voor de natuur.

## 2. Techniek

*Kerncomponenten van techniek*

De kleuters

2.1 kunnen van technische systemen die ze zelf vaak gebruiken, aangeven of ze gemaakt zijn van metaal, steen, hout, glas, papier, textiel of kunststof;

2.2 kunnen van een eenvoudig technisch systeem uit hun omgeving aantonen dat verschillende onderdelen ervan in relatie staan tot elkaar in functie van een vooropgesteld doel.

*Techniek als menselijke activiteit*

De kleuters

2.3 kunnen in een eenvoudige situatie nagaan welk technisch systeem best tegemoet komt aan een behoefte;

2.4 kunnen ideeën bedenken voor een eenvoudig technisch systeem;

2.5 kunnen geschikt materiaal en gereedschap kiezen voor het realiseren van een eenvoudig technisch systeem;

2.6 kunnen een eenvoudig technisch systeem maken, al dan niet aan de hand van een stappenplan;

2.7 kunnen nagaan of het doel werd bereikt met een zelfgemaakt technisch systeem.

2.8 zijn bereid hygiënisch, veilig en zorgzaam te werken;

2.9 tonen een experimentele en explorerende aanpak om meer te weten te komen over techniek.

*Techniek en samenleving*

De kleuters

2.10 kunnen aangeven dat een technisch systeem dat ze gebruiken nuttig, gevaarlijk en/of schadelijk kan zijn.

Voor het realiseren van bovenstaande ontwikkelingsdoelen gelden volgende begripsomschrijvingen.

*Kerncomponenten van techniek*

De vier kerncomponenten van techniek zijn: technisch systeem, technisch proces, hulpmiddelen en keuzen.

- Technisch systeem

Een technisch systeem is een geheel van elkaar wederzijds beïnvloedende elementen en onderdelen die gericht zijn op het bereiken van (een) bepaald(e) doel(en).

In een technisch systeem kunnen zich natuurkundige, scheikundige of biologische fenomenen voordoen.

De term technisch systeem kan betrekking hebben op het systeemaspect alleen of op alle aspecten (de 4 kerncomponenten) van het technisch object. De gekozen toepassing van het ontwikkelingsdoel bepaalt welke van de twee benaderingen aangewezen is.

- Technisch proces

Een proces kent een geleidelijk verloop van een reeks acties om een technisch systeem in te zetten, te ontwikkelen of te verbeteren.

Kenmerkend voor techniek is het technisch proces.

Het technisch proces vertrekt vanuit een behoefte en verloopt volgens 5 stappen:

- probleem stellen;
- ontwerpen;
- maken;
- in gebruik nemen;
- evalueren.

- Hulpmiddelen

De kerncomponent 'hulpmiddelen' omvat alles wat nodig is om technische systemen efficiënter te laten functioneren, te verwezenlijken en hun werking te doorgronden. Daarmee worden onder andere bedoeld: materialen en grondstoffen, energie, machines en gereedschappen, meetinstrumenten, mensen, kapitaal, tijd, …

- Keuzen

Keuzen zijn afhankelijk van criteria waaraan technische systemen moeten voldoen. Die criteria kunnen door de maatschappij of vanuit de techniek worden bepaald. Criteria kunnen norm worden en normen kunnen wet worden.

**ONTWIKKELINGSDOELEN MENS EN MAATSCHAPPIJ**

**1. Mens**

*Ik en mezelf*

De kleuters

1.1 kunnen bij zichzelf onderkennen wanneer zij bang, blij, boos of verdrietig zijn en kunnen dit op een eenvoudige wijze uitdrukken.

1.2 kunnen in een eenvoudige taal een recent gebeurde situatie waarbij zij betrokken waren in dialoog met een volwassene, beschrijven en vertellen hoe zij zich daarbij voelden.

1.3 tonen in concrete situaties voldoende zelfvertrouwen in eigen mogelijkheden.

*Ik en de ander*

De kleuters

1.4 kunnen in concrete situaties verschillende manieren van omgaan met elkaar herkennen en erover praten.

1.5 kunnen bij anderen gevoelens van bang, blij, boos en verdrietig zijn herkennen en kunnen meeleven in dit gevoel.

1.6 weten dat mensen eenzelfde situatie op een verschillende wijze kunnen ervaren en er verschillend kunnen op reageren.

1.7 kunnen een gevoeligheid tonen voor de behoeften van anderen.

1.8 kunnen voor zichzelf opkomen door signalen te geven die voor anderen begrijpelijk en aanvaardbaar zijn.

*Ik en de anderen: in groep*

De kleuters

1.9 kennen en begrijpen omgangsvormen, leefregels en afspraken die van belang zijn voor het samenleven in een groep.

1.10 kunnen in concrete situaties met de hulp van een volwassene afspraken maken.

1.11 kunnen bij een activiteit of een spel in een kleine groep, controleren of de anderen zich aan de regels houden.

## 2. Maatschappij

*Sociaal-economische verschijnselen*

De kleuters

2.1 kunnen beroepen en bezigheden van volwassenen die ze kennen op een eenvoudige wijze beschrijven.

2.2 kunnen in een concrete situatie het onderscheid maken tussen geven, krijgen, ruilen, lenen, kopen en verkopen.

*Sociaal-culturele verschijnselen*

De kleuters

2.3 kunnen verschillende gezinsvormen herkennen.

2.4 herkennen vormen van afwijzend of waarderend reageren op het anders-zijn van mensen.

2.5 beseffen dat sommige mensen een andere levenswijze hebben dan zijzelf, als ze geconfronteerd worden met beelden, informatie of mensen uit een andere cultuur.

*Politieke en juridische verschijnselen*

De kleuters

2.6 kunnen met concrete voorbeelden illustreren dat mensen die samenleven, zich organiseren via regels waaraan iedereen zich moet houden.

2.7 weten dat er mensen zijn die waken over het naleven van regels in elke samenleving.

2.8 kunnen een onderscheid maken tussen geweldloze en gewelddadige oplossingen voor conflicten.

## 3. Tijd

De kleuters

3.1 -begrijpen dat "gisteren" voorbij is en dat "morgen" nog moet komen

-kunnen de begrippen vandaag, dag, nacht in hun juiste betekenis gebruiken

3.2 kunnen een beperkt aantal vaste gebeurtenissen in het verloop van hun dag in een juiste volgorde aangeven.

3.3 tonen tijdsbesef aan de hand van het functioneel gebruik van verschillende soorten kalenders.

3.4 kunnen een eenvoudig visueel voorgesteld plan zelfstandig uitvoeren.

3.5 kunnen terugblikken op minstens twee voorbije activiteiten door deze in de juiste volgorde te rangschikken en te verwoorden.

3.6 kunnen in de tijd vooruitzien door minstens twee activiteiten na elkaar te plannen.

## 4. Ruimte

*Ruimtelijke oriëntatie*

De kleuters

4.1 kunnen een menselijke figuur tekenen met de belangrijkste lichaamsdelen (het hoofd, de romp, de benen, de armen, de oren, de ogen, de neus en de mond) op de juiste plaats.

4.2 kunnen inschatten hoeveel ruimte hun eigen lichaam inneemt.

4.3 vinden zelfstandig hun weg in een vertrouwde omgeving.

4.4 kunnen aan een bekende volwassene hun naam en de gemeente waar ze wonen zeggen.

4.5 kennen de betekenis van volgende pictogrammen:

- de pijl
- de uitgang
- het toilet

4.6 kunnen voorstellingen van vertrouwde plaatsen en voorwerpen herkennen.

*Ruimtebeleving*

De kleuters

4.7 kunnen een ruimte inrichten in functie van hun spel.

4.8 kunnen, mits aanwijzingen, orde brengen in een beperkte ruimte.

*Ruimtelijke ordening*

De kleuters

4.9 kunnen verschillen in landschappen en omgevingen, door mensen ingericht, verwoorden.

*Verkeer - mobiliteit*

De kleuters

4.10 herkennen in hun omgeving plaatsen waar ze veilig kunnen spelen en waar niet.

4.11 beseffen dat het verkeer risico's inhoudt.

4.12 kunnen onder begeleiding elementaire verkeersregels toepassen.

Gezien om gevoegd te worden bij het besluit van de Vlaamse Regering van … tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs.

Brussel, ... (datum).

De minister-president van de Vlaamse Regering,

Geert BOURGEOIS

De Vlaamse minister van Onderwijs,

Hilde CREVITS

Bijlage 2 bij het besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs

BIJLAGE 2. Eindtermen als vermeld in artikel 2, 2°.

**EINDTERMEN WETENSCHAPPEN EN TECHNIEK**

**1. Natuur**

*Algemene vaardigheden*

De leerlingen

1.1 kunnen gericht waarnemen met alle zintuigen en kunnen waarnemingen op een systematische wijze noteren;

1.2 kunnen, onder begeleiding, minstens één natuurlijk verschijnsel dat ze waarnemen via een eenvoudig onderzoek toetsen aan een hypothese.

*Levende en niet-levende natuur*

De leerlingen

1.3 kunnen in een beperkte verzameling van organismen en gangbare materialen gelijkenissen en verschillen ontdekken en op basis van minstens één criterium een eigen ordening aanbrengen en verantwoorden;

1.4 kennen in hun omgeving twee verschillende biotopen en kunnen er enkele veel voorkomende organismen in herkennen en benoemen;

1.5 kunnen bij organismen kenmerken aangeven die illustreren dat ze aangepast zijn aan hun omgeving;

1.6 kunnen illustreren dat de mens de aanwezigheid van organismen beïnvloedt;

1.7 kunnen de wet van eten en gegeten worden illustreren aan de hand van minstens twee met elkaar verbonden voedselketens;

1.8 kunnen de functie van belangrijke organen die betrokken zijn bij ademhaling, spijsvertering en bloedsomloop in het menselijk lichaam verwoorden op een eenvoudige wijze;

1.9 kunnen de functie van de zintuigen, het skelet en de spieren op een eenvoudige wijze verwoorden;

1.10 kunnen lichamelijke veranderingen die ze bij zichzelf en leeftijdsgenoten waarnemen, herkennen als normale aspecten in hun ontwikkeling;

1.11 kunnen de weerselementen op een bepaald moment en over een beperkte periode, meten, vergelijken en die weersituatie beschrijven;

1.12 kunnen het verband illustreren tussen de leefgewoonten van mensen en het klimaat waarin ze leven;

1.13 kunnen tonen hoe de aarde om de eigen as draait, welk gevolg dit heeft voor het dag- en nachtritme in de eigen omgeving en hoe de aarde, de zon en de maan ten opzichte van elkaar bewegen;

1.14 kunnen van courante materialen uit hun omgeving enkele eigenschappen aantonen;

1.15 kunnen illustreren dat een stof van toestand kan veranderen;

1.16 kunnen met enkele voorbeelden aantonen dat energie nodig is voor het functioneren van levende en niet-levende systemen en kunnen daarvan de energiebronnen benoemen.

*Gezondheid*

De leerlingen

1.17 kunnen gezonde en ongezonde levensgewoonten in verband brengen met wat ze weten over het functioneren van het eigen lichaam;

1.18 weten dat bepaalde ziekteverschijnselen en handicaps niet altijd kunnen worden vermeden;

1.19 beseffen dat het nemen van voorzorgen de kans op ziekten en ongevallen vermindert;

1.20 kunnen de hulp inroepen van een volwassene in een noodsituatie;

1.21 kunnen elementaire hulp toedienen bij brandwonden.

*Milieu*

De leerlingen

1.22 kunnen bij de verzorging van dieren en planten uit hun omgeving zelfstandig basishandelingen uitvoeren;

1.23* tonen zich in hun gedrag bereid om in de eigen klas en school zorgvuldig om te gaan met afval, energie, papier, voedsel en water;

1.24 kunnen met concrete voorbeelden uit hun omgeving illustreren hoe mensen op positieve, maar ook op negatieve wijze omgaan met het milieu;

1.25 kunnen met concrete voorbeelden uit hun omgeving illustreren dat aan milieuproblemen vaak tegengestelde belangen ten grondslag liggen;

1.26* tonen respect en zorg voor de natuur vanuit het besef dat de mens voor zijn levensbehoeften afhankelijk is van het natuurlijk leefmilieu.

## 2. Techniek

*Kerncomponenten van techniek*

De leerlingen

2.1 kunnen van technische systemen uit hun omgeving zeggen uit welke materialen of grondstoffen ze gemaakt zijn;

2.2 kunnen specifieke functies van onderdelen bij eenvoudige technische systemen onderzoeken door middel van hanteren, monteren of demonteren;

2.3 kunnen onderzoeken hoe het komt dat een zelf gebruikt technisch systeem niet of slecht functioneert;

2.4 kunnen illustreren dat sommige technische systemen moeten worden onderhouden;

2.5 kunnen illustreren dat technische systemen evolueren en verbeteren;

2.6 kunnen illustreren hoe technische systemen onder meer gebaseerd zijn op kennis over eigenschappen van materialen of over natuurlijke verschijnselen;

2.7 kunnen in concrete ervaringen stappen van het technisch proces herkennen (het probleem stellen, oplossingen ontwikkelen, maken, in gebruik nemen, evalueren);

2.8 kunnen technische systemen, het technisch proces, hulpmiddelen en keuzen herkennen binnen verschillende toepassingsgebieden van techniek.

*Techniek als menselijke activiteit*

De leerlingen

2.9 kunnen een probleem, ontstaan vanuit een behoefte, technisch oplossen door verschillende stappen van het technisch proces te doorlopen;

2.10 kunnen bepalen aan welke vereisten het technisch systeem dat ze willen gebruiken of realiseren, moet voldoen;

2.11 kunnen ideeën genereren voor een ontwerp van een technisch systeem;

2.12 kunnen keuzen maken bij het gebruiken of realiseren van een technisch systeem, rekening houdend met de behoefte, met de vereisten en met de beschikbare hulpmiddelen;

2.13 kunnen een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uitvoeren;

2.14 kunnen werkwijzen en technische systemen vergelijken en over beide een oordeel formuleren aan de hand van criteria;

2.15 kunnen technische systemen in verschillende toepassingsgebieden van techniek gebruiken en/of realiseren.

De leerlingen zijn bereid

2.16* hygiënisch, nauwkeurig, veilig en zorgzaam te werken.

*Techniek en samenleving*

De leerlingen

2.17 kunnen illustreren dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden;

2.18 kunnen aan de hand van voorbeelden uit verschillende toepassingsgebieden van techniek illustreren dat technische systemen nuttig, gevaarlijk en/of schadelijk kunnen zijn voor henzelf, voor anderen of voor natuur en milieu.

Voor het realiseren van bovenstaande eindtermen gelden volgende begripsomschrijvingen.

*Kerncomponenten van techniek*

De vier kerncomponenten van techniek zijn: technisch systeem, technisch proces, hulpmiddelen en keuzen.

- Technisch systeem

Een technisch systeem is een geheel van elkaar wederzijds beïnvloedende elementen en onderdelen die gericht zijn op het bereiken van (een) bepaald(e) doel(en).

In een technisch systeem kunnen zich natuurkundige, scheikundige of biologische fenomenen voordoen.

De term technisch systeem kan betrekking hebben op het systeemaspect alleen of op alle aspecten (de 4 kerncomponenten) van het technisch object. De gekozen toepassing van de eindterm bepaalt welke van de twee benaderingen aangewezen is.

- Technisch proces

Een proces kent een geleidelijk verloop van een reeks acties om een technisch systeem in te zetten, te ontwikkelen of te verbeteren.

Kenmerkend voor techniek is het technisch proces.

Het technisch proces vertrekt vanuit een behoefte en verloopt volgens 5 stappen:

- probleem stellen;
- ontwerpen;
- maken;
- in gebruik nemen;
- evalueren.

- Hulpmiddelen

De kerncomponent ‘hulpmiddelen’ omvat alles wat nodig is om technische systemen efficiënter te laten functioneren, te verwezenlijken en hun werking te doorgronden. Daarmee worden onder andere bedoeld: materialen en grondstoffen, energie, machines en gereedschappen, meetinstrumenten, mensen, kapitaal, tijd, …

- Keuzen

Keuzen zijn afhankelijk van criteria waaraan technische systemen moeten voldoen. Die criteria kunnen door de maatschappij of vanuit de techniek worden bepaald. Criteria kunnen norm worden en normen kunnen wet worden.

**EINDTERMEN MENS EN MAATSCHAPPIJ**

## 1. Mens

*Ik en mezelf*

De leerlingen

1.1* drukken in een niet-conflictgeladen situatie, eigen indrukken, gevoelens, verlangens, gedachten en waarderingen spontaan uit.

1.2 kunnen beschrijven wat ze voelen en wat ze doen in een concrete situatie en kunnen illustreren dat zowel hun gedrag als hun gevoelens situatiegebonden zijn.

1.3* tonen in concrete situaties voldoende zelfvertrouwen, gebaseerd op kennis van het eigen kunnen.

*Ik en de ander*

De leerlingen

1.4 kunnen in concrete situaties verschillende manieren van omgaan met elkaar herkennen, erover praten en aangeven dat deze op elkaar inspelen.

1.5* tonen de bereidheid zich te oefenen in omgangswijzen met anderen waarin ze minder sterk zijn.

1.6* tonen in een eenvoudige conflictsituatie in de omgang met leeftijdgenoten de bereidheid om te zoeken naar een geweldloze oplossing.

*Ik en de anderen: in groep*

De leerlingen

1.7* hebben aandacht voor de onuitgesproken regels die de interacties binnen een groep typeren en zijn bereid er rekening mee te houden.

## 2. Maatschappij

*Sociaal-economische verschijnselen*

De leerlingen

2.1 kunnen illustreren dat verschillende vormen van arbeid verschillend toegankelijk zijn voor mannen en vrouwen en verschillend gewaardeerd worden.

2.2 kunnen met een zelf gekozen voorbeeld illustreren hoe de prijs van een product tot stand komt.

2.3 kunnen met een zelf gekozen voorbeeld het nut en het belang aangeven van een collectieve voorziening, waarvoor de overheid zorg draagt.

2.4 kunnen illustreren dat welvaart zowel over de verschillende landen in de wereld als in België ongelijk verdeeld is.

2.5* beseffen dat hun gedrag beïnvloed wordt door de reclame en de media.

2.6* tonen zich bereid om actieve en passieve vormen van vrijetijdsbesteding te onderzoeken en te evalueren.

*Sociaal-culturele verschijnselen*

De leerlingen

2.7* kunnen er in hun omgang met leeftijdgenoten op discrete wijze rekening mee houden dat niet alle kinderen in hetzelfde type gezin wonen als zijzelf.

2.8 kunnen illustreren dat verschillende sociale en culturele groepen verschillende waarden en normen bezitten.

2.9 kunnen voorbeelden geven van mogelijkheden die in onze samenleving bestaan voor de zorg en opvang van bejaarden en mensen met een handicap.

2.10 weten dat ze in het contact met mensen met een handicap attent moeten zijn voor de noden en verwachtingen van deze mensen.

2.11 kunnen illustreren dat arbeidsmigratie en het probleem van vluchtelingen een rol hebben gespeeld bij de ontwikkeling van onze multiculturele samenleving.

2.12 zien in dat racisme vaak gebaseerd is op onbekendheid met en vrees voor het vreemde.

*Politieke en juridische verschijnselen*

De leerlingen

2.13 kunnen het belang illustreren van de fundamentele Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind. Ze zien daarbij in dat de rechten en plichten complementair zijn.

2.14 kunnen op een eenvoudige wijze uitleggen dat verkiezingen een basiselement zijn van het democratisch functioneren van onze instellingen.

2.15 kunnen illustreren op welke wijze internationale organisaties ernaar streven om het welzijn en/of de vrede in de wereld te bevorderen.

2.16 weten dat Vlaanderen één van de gemeenschappen is van het federale België en dat België deel uitmaakt van de Europese Unie. Ze weten daarbij dat elk een eigen bestuur heeft waar beslissingen worden genomen.

2.17 kennen de erkende symbolen van de Vlaamse Gemeenschap (met name feestdag, wapen, vlag, volkslied en memoriaal).

## 3. Tijd

*Dagelijkse tijd*

De leerlingen

3.1 kunnen de tijd die ze nodig hebben voor een voor hen bekende bezigheid realistisch schatten.

3.2 kunnen een kalender gebruiken om speciale gebeurtenissen uit eigen leven in de tijd te situeren en om de tijd tussen deze gebeurtenissen correct te bepalen.

3.3 kunnen in een kleine groep voor een welomschreven opdracht een taakverdeling en planning in de tijd opmaken.

3.4 kunnen tijdsaanduidingen op uitnodigingen en openings- en sluitingstijden correct interpreteren.

*Historische tijd*

De leerlingen

3.5 kunnen belangrijke gebeurtenissen of ervaringen uit eigen leven chronologisch ordenen en indelen in periodes. Ze kunnen daarvoor eigen indelingscriteria vinden.

3.6 kunnen hun afstamming aangeven tot twee generaties terug.

3.7 kennen de grote periodes uit de geschiedenis en ze kunnen duidelijke historische elementen in hun omgeving en belangrijke historische figuren en gebeurtenissen waarmee ze kennis maken, situeren in de juiste tijdsperiode aan de hand van een tijdsband.

3.8 kunnen aan de hand van een voorbeeld illustreren dat een actuele toestand, die voor kinderen herkenbaar is, en die door de geschiedenis beïnvloed werd, vroeger anders was en in de loop der tijden evolueert.

3.9* tonen belangstelling voor het verleden, heden en de toekomst, hier en elders.

*Algemene vaardigheden tijd*

De leerlingen

3.10* beseffen dat er een onderscheid is tussen een mening over een historisch feit en het feit zelf.

## 4. Ruimte

*Oriëntatie- en kaartvaardigheid*

De leerlingen

4.1 kunnen aan elkaar een te volgen weg tussen twee plaatsen in de eigen gemeente of stad beschrijven. Ze kunnen deze reisweg ook aanduiden op een plattegrond.

4.2 kunnen aan de hand van een kaart de afstand tussen twee plaatsen in Vlaanderen berekenen en beschrijven.

4.3 kunnen in een praktische toepassingssituatie op een gepaste kaart en op de globe evenaar, de polen, de oceanen, de landen van de Europese Unie en de werelddelen opzoeken en aanwijzen.

4.4 kunnen bij een oriëntatie in de werkelijkheid de windstreken (hoofd- en tussenrichtingen) bepalen aan de hand van de zonnestand of een kompas.

4.5 kunnen begrippen zoals wijk, gehucht, dorp, deelgemeente, fusiegemeente, stad, provincie, gemeenschap, land en continent in een juiste context gebruiken.

4.6 hebben een voorstelling van de kaart van Vlaanderen en van België zodat ze in een praktische toepassingssituatie de gemeenschappen, de provincies en de provinciehoofdplaatsen kunnen aanwijzen.

*Ruimtebeleving*

De leerlingen

4.7 kunnen aan de hand van een concreet voorbeeld het verschil tussen beleefde en absolute afstand illustreren.

4.8 kunnen suggesties geven voor het inrichten van hun eigen omgeving.

*Ruimtelijke ordening/bepaaldheid*

De leerlingen

4.9 kunnen in de realiteit op een gepaste kaart een landelijke, stedelijke, toeristische en industriële omgeving herkennen en van elkaar onderscheiden.

4.10 kunnen hun eigen streek en twee andere streken in België situeren op een kaart en de relatie beschrijven tussen de omgeving en aspecten van het dagelijks leven van de mensen.

4.11 kunnen aspecten van het dagelijks leven in een land van een ander cultuurgebied vergelijken met het eigen leven.

*Algemene vaardigheden ruimte*

De leerlingen

4.12 kunnen in een landschap gericht waarnemen en ze kunnen op een eenvoudige wijze onderzoeken waarom het er zo uitziet.

4.13 kunnen een atlas raadplegen en kunnen enkele soorten kaarten hanteren gebruik makend van de legende, windrichting en schaal.

*Verkeer en mobiliteit*

De leerlingen

4.14 kunnen de gevaarlijke verkeerssituaties in de ruimere schoolomgeving lokaliseren.

4.15 beschikken over voldoende reactiesnelheid, evenwichtsbehoud en gevoel voor coördinatie en ze kennen de verkeersregels voor fietsers en voetgangers, om zich zelfstandig en veilig te kunnen verplaatsen langs een voor hen vertrouwde route.

4.16* tonen zich in hun gedrag bereid rekening te houden met andere weggebruikers.

4.17 kennen de belangrijkste gevolgen van het groeiende autogebruik en kunnen de voor- en

4.18 kunnen een eenvoudige route uitstippelen met het openbaar vervoer.

## 5. Brongebruik

5.1 De leerlingen kunnen op hun niveau verschillende informatiebronnen raadplegen.

Gezien om gevoegd te worden bij het besluit van de Vlaamse Regering van … tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs.

Brussel, ... (datum).

De minister-president van de Vlaamse Regering,

Geert BOURGEOIS

De Vlaamse minister van Onderwijs,

Hilde CREVITS

# ADVIES VAN DE VLAAMSE ONDERWIJSRAAD OVER HET ONTWERP VAN BESLUIT VAN DE VLAAMSE REGERING EN BIJLAGEN

vlaamse onderwijsraad

**Raad Basisonderwijs**

25 februari 2015

RBO-RBO-ADV-1415-003

# Advies betreffende de wijziging van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en eindtermen van het gewoon basisonderwijs

**Vlaamse Onderwijsraad**
Kunstlaan 6 bus 6
BE-1210 Brussel

T +32 2 219 42 99
F +32 2 219 81 18

www.vlor.be
info@vlor.be

**Wijs beleid door overleg**

**Adviesvrager**: Hilde Crevits, viceminister-president, Vlaams minister van Onderwijs op 2 februari 2015

**Uitgebracht door de Raad Basisonderwijs op 25 februari 2015 met eenparigheid van stemmen**

**Voorbereiding**: Besproken in de Raad Basisonderwijs van 11 februari 2015

**Dossierbeheerder(s):** Laura De Soomer

# 1 Situering

Op 23 januari 2015 keurde de Vlaamse Regering het besluit principieel goed dat artikel 2 en de bijlage van het besluit van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs wijzigt. Op vraag van de minister brengt de Vlaamse Onderwijsraad advies uit over dit besluit.

# 2 Motivering van het besluit door de overheid

Via onderwijsdecreet XXIV wordt vanaf 1 september 2015 het leergebied 'wereldoriëntatie' opgedeeld in twee leergebieden: 'wetenschappen en techniek' en 'mens en maatschappij'. Dit gebeurt naar aanleiding van de uitrol van het masterplan secundair onderwijs, waarbij een apart leergebied 'wetenschappen en techniek' als beleidsmaatregel voor het basisonderwijs werd aangekondigd. De memorie van toelichting schetst het doel van deze beleidsmaatregel: wetenschappen en techniek meer zichtbaar en tastbaar maken in het curriculum basisonderwijs.[1] De memorie geeft ook aan dat een splitsing toelaat dat leerkrachten zich gerichter kunnen professionaliseren en op zoek gaan naar didactiek. Het kan lerarenopleidingen basisonderwijs en nascholingsorganisaties ook aanzetten om extra aandacht te besteden aan wetenschappen en techniek.

Om op 1 september 2015 te kunnen starten met de nieuwe leergebieden, moeten de eindtermen en ontwikkelingsdoelen ervan worden vastgelegd. Het nu voorliggend besluit regelt dit door de bestaande ontwikkelingsdoelen en eindtermen van het leergebied 'wereldoriëntatie' op te splitsen over het leergebied 'wetenschappen en techniek' (zie bijlage 1 bij het besluit) en het leergebied 'mens en maatschappij' (zie bijlage 2 bij het besluit). Er worden dus geen nieuwe eindtermen toegevoegd en geen eindtermen gewijzigd of eindtermen geschrapt.

De beleidsnota Onderwijs 2014-2019 gaf al eerder aan dat het binnen de legislatuur de bedoeling is om alle huidige eindtermen en ontwikkelingsdoelen te evalueren, bij te sturen en waar nodig te reduceren of duidelijk en ambitieus te formuleren.[2] Die oefening zal echter nog niet zijn afgerond om van start te kunnen gaan met nieuwe eindtermen op 1 september 2015.

# 3 De Vlor blijft gekant tegen de opsplitsing van het leergebied wereldoriëntatie

De Vlor sprak zich eerder al negatief uit over het opsplitsen van het leergebied 'wereldoriëntatie' in twee nieuwe leergebieden 'wetenschappen en techniek' en 'mens en maatschappij'. Zowel in het advies over de herziening van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor wereldoriëntatie

[1] Decreet betreffende het onderwijs XXIV van 25 april 2014.
[2] Beleidsnota onderwijs 2014-2019, p. 34.

(BAO) en natuurwetenschappen, techniek en vakoverschrijdende eindtermen (SO)[3] en het advies over het masterplan hervorming secundair onderwijs[4] pleit de Vlor voor een behoud van wereldoriëntatie als één leergebied en een geïntegreerde aanpak.

Ondanks deze pedagogisch onderbouwde tegenargumenten werd de splitsing van het leergebied wereldoriëntatie een feit. De Vlor blijft gekant tegen de opsplitsing van het leergebied wereldoriëntatie. Naar aanleiding van voorliggend besluit formuleert hij een aantal aanvullende en inhoudelijke elementen.

## 3.1 Discontinuïteit in het beleid vermijden

### 3.1.1 Multiperspectiviteit en horizontale samenhang onder druk

Het leergebied wereldoriëntatie werd hervormd per besluit[5] en bekrachtigd per decreet[6] in 2009. De hervorming werd vanaf 1 september 2010 geïmplementeerd in de scholen. Sindsdien gelden voor het domein 'natuur' en voor het domein 'techniek' de herziene ontwikkelingsdoelen en eindtermen. Bij deze hervorming bevestigde de overheid uitdrukkelijk de geïntegreerde aanpak van het leergebied wereldoriëntatie.[7] Er werd beklemtoond dat multiperspectiviteit wenselijk is in het totale leergebied, dat horizontale samenhang tussen de verschillende domeinen nodig is, dat een brede verkenning van de toepassingsgebieden een voorwaarde is, …

De opdeling van eindtermen en ontwikkelingsdoelen die voorligt in het besluit gaat in tegen het concreet pedagogisch handelen in het basisonderwijs en tegen een leergebied- en domeinoverschrijdende aanpak. Het suggereert een wijze van werken waarin alles wordt opgedeeld. Zo wordt de eindterm rond het brongebruik enkel voorgeschreven onder het leergebied 'mens en maatschappij', terwijl aandacht voor het kritisch omgaan met bronnen en kritisch burgerschap doelstellingen zijn die in het basisonderwijs worden nagestreefd over alle leergebieden heen.

Om politieke redenen kiest de overheid er voor om de eindtermen van het leergebied wereldoriëntatie op te splitsen en kunstmatig te verkavelen over de leergebieden 'wetenschappen en techniek' en 'mens en maatschappij'. Daarmee stelt de overheid het uitgangspunt van de geïntegreerde aanpak in vraag. De raad vindt dit een discontinuïteit in het beleid.

---

[3] Vlaamse Onderwijsraad, Raad Basisonderwijs, Raad Secundair Onderwijs, Raad Levenslang en Levensbreed leren, *Advies over de herziening van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor wereldoriëntatie (BAO) en natuurwetenschappen, techniek en vakoverschrijdende eindtermen (SO)*, 24 september 2008.

[4] Vlaamse Onderwijsraad, Algemene Raad, Raad Basisonderwijs, Raad Secundair onderwijs, *Advies over het masterplan hervorming secundair onderwijs*, 24 oktober 2010.

[5] Besluit van de Vlaamse Regering betreffende de eindtermen en ontwikkelingsdoelen in het basis- en secundair onderwijs van 3 juli 2009.

[6] Decreet tot bekrachtiging van het besluit van de Vlaamse Regering van 13 februari 2009 betreffende de eindtermen en ontwikkelingsdoelen in het basis- en secundair onderwijs.

[7] Zie memorie van toelichting met betrekking tot het decreet tot bekrachtiging van het besluit van de Vlaamse Regering van 13 februari 2009 betreffende de eindtermen en ontwikkelingsdoelen in het basis- en secundair onderwijs, de brochure van 'Ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor het gewoon basisonderwijs. Informatie voor de onderwijspraktijk' (2010) en de website van AKOV (geraadpleegd op 25 februari 2015).

### 3.1.2 Oproep tot een evaluatiecyclus en een evidence-informed beleidsaanpak

Na een zeer beperkte periode van 4 jaar wordt geraakt aan de indeling van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen over leergebieden. Intussen werd het resultaat van de uitrol van de hervorming en het toepassen van de uitgangspunten (zie 3.1) van 2010 nog niet gevalideerd.

Het is daarbij belangrijk om te herhalen dat de Vlor al ervoor pleitte dat de overheid werk moet maken van een coherent en gefaseerd vernieuwingsproces van einddoelen, rekening houdend met de gangbare kwaliteitscyclus.[8] Voor wat betreft de implementatie van eindtermen en ontwikkelingsdoelen in het basisonderwijs, is een cyclus van minstens 6 jaar nodig vooraleer er fatsoenlijk kan geëvalueerd worden.

Daarnaast roept de Vlor op tot een evidence-informed beleidsaanpak, waarbij de beslissingen over ontwikkelingsdoelen en eindtermen genomen worden op basis van evaluatie van de bestaande onderwijspraktijk, onderzoek en overleg. Enkel op die manier kan het beleid een coherente visie uitwerken en kan het basisonderwijs met een eenduidige set eindtermen en ontwikkelingsdoelen aan de slag. Zo kondigde het masterplan over de hervorming van het secundair onderwijs een onderzoek aan om na te gaan of het beoogde competentieniveau van leerlingen kan behaald worden met het concept van wereldoriëntatie. Die intentie staat ingeschreven als een actie die voorafgaandelijk gebeurt aan de opsplitsing van het 'vak' wereldoriëntatie. Het voorliggend besluit wacht dit voorafgaandelijk onderzoek echter niet af.

De Vlor benadrukt dat hij zich engageert om op basis van inzichten uit evaluatie en onderzoek een constructief debat aan te gaan over de globale evaluatie van eindtermen en ontwikkelingsdoelen. En dit vanuit een onderbouwde en samenhangende visie op de eigen opdracht van het basisonderwijs.

### 3.1.3 Uitgangspunten staan haaks op bepaalde elementen uit beleidsnota

De geest van het voorliggend besluit staat tenslotte ook haaks op bepaalde beleidslijnen die werden uiteengezet in de beleidsnota Onderwijs 2014-2019. De minister geeft daarin aan dat het beleid het 'wat' moet aangeven, niet het 'hoe'. De voorgestelde opdeling suggereert alvast het 'hoe'. In het besluit dat voorligt blijft het 'wat', de ontwikkelingsdoelen en eindtermen, onveranderd.

Bovendien geeft de beleidsnota aan dat alle huidige eindtermen en ontwikkelingsdoelen deze legislatuur zullen worden geëvalueerd, bijgestuurd en waar nodig gereduceerd. Dat betekent dat het voorliggend besluit deze oefening niet afwacht en dat de invulling van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor de leergebieden 'wetenschappen en techniek' en 'mens en maatschappij' binnen de legislatuur opnieuw onderworpen zal worden aan discussie en eventuele verandering.

---

[8] Vlaamse Onderwijsraad, Algemene Raad, *Advies over een format voor einddoelen*, 20 december 2012.

## 3.2 Aandacht voor wetenschappen en techniek is belangrijk

In het masterplan hervorming secundair onderwijs en in de beleidsnota Onderwijs 2014-2019 wordt de opsplitsing van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen van het leergebied wereldoriëntatie gekoppeld aan het versterken van het curriculum voor techniek en wetenschappen. De Vlor onderschrijft deze doelstelling. Het is de opdracht van het basisonderwijs om zorg te dragen voor de brede ontwikkeling van kinderen zodat zij zich optimaal kunnen ontplooien. Het basisonderwijs legt de fundamenten voor een sterke persoonlijkheidsontwikkeling, d.i. een brede basisvorming waarop het secundair onderwijs aansluit. Vanuit dat brede perspectief vindt de raad het dus belangrijk dat alle kinderen in het basisonderwijs ook voldoende technische en wetenschappelijke geletterdheid verwerven. De raad stelt zich echter de vraag of de verkaveling van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen van het leergebied wereldoriëntatie deze doelstelling dienen (zie 3.5).

## 3.3 … maar de opdeling in een apart leergebied heeft geen toegevoegde waarde

Het is voor de Vlor onduidelijk hoe de splitsing van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen van het leergebied wereldoriëntatie het curriculum voor wetenschappen en techniek kan versterken. Het leergebied wereldoriëntatie is opgedeeld in aparte domeinen: natuur, techniek, mens, maatschappij, tijd en ruimte (en brongebruik als zevende domein in de eindtermen wereldoriëntatie). Voor elk domein – ook voor wetenschappen en techniek – zijn er aparte ontwikkelingsdoelen en aparte eindtermen. Techniek en wetenschappen zijn dus heel herkenbaar en zichtbaar in de ontwikkelingsdoelen en eindtermen als aparte domeinen. Ook de peilingsproeven gebeuren voor de afzonderlijke domeinen. Een splitsing heeft hier dus alvast geen toegevoegde waarde.

## 3.4 Pleidooi voor blijvend investeren in professionaliseren

De Vlor pleit voor het blijvend investeren in het professionaliseren van schoolteams en het versterken van het pedagogisch leiderschap. Zonder coherente visie, degelijke onderbouwing en professionalisering, is het uitrollen van de wijzigingen in eindtermen en ontwikkelingsdoelen zinloos. Leerkrachten moeten een traject kunnen uitbouwen en daarvoor ook gerespecteerd worden.

Zoals boven aangehaald, is het voor scholen verwarrend dat gesleuteld wordt aan de ontwikkelingsdoelen en eindtermen van de domeinen ‘natuur’ en ‘techniek’, amper 4 jaar nadat ze gewijzigd zijn. Scholen leveren heel wat inspanningen om de inhoudelijke en de didactische aanpak per leerlingengroep en de verticale leerlijnen doorheen de basisschool op elkaar af te stemmen. Maar de wijziging die voorligt in het besluit, hypothekeert de dynamiek. Ze zal zorgen voor onzekerheid of verwarring bij leerkrachten en bij directies die hun teams pedagogisch didactisch sturen.

De Vlor beklemtoont dat scholen zich heel erg hebben ingezet en nog steeds inzetten om de in 2010 ingevoerde vernieuwingen in het leergebied wereldoriëntatie te implementeren. Daarom pleit de raad voor het blijven investeren in professionalisering en het creëren van tijd en ruimte voor schoolleiders. Dit zijn kritische voorwaarden opdat de pedagogische processen op school terdege kunnen worden ondersteund, begeleid en uitgerold.

Het leergebied wereldoriëntatie splitsen op een moment dat al een nieuwe hervorming van de ontwikkelingsdoelen en eindtermen gepland is (zie 3.1.3), zal leiden tot verwarring, onbegrip en onzekerheid bij leerkrachten en directies. Dat is geen goed klimaat om de geplande globale bijsturing van ontwikkelingsdoelen en eindtermen (zoals aangekondigd in de beleidsnota) ingang te doen vinden.

## 3.5 (ongewenste) Indirecte effecten

De huidige maatregel betreft het 'wat' en raakt zogezegd niet aan de pedagogisch-didactische vrijheid van onderwijs. De voorgestelde maatregel heeft niet onmiddellijk impact op leerplanontwikkeling. De onderwijsverstrekkers moeten namelijk enkel nieuwe leerplannen opmaken wanneer er nieuwe eindtermen en ontwikkelingsdoelen worden ingevoerd. In het besluit dat voorligt, worden er geen nieuwe eindtermen beschreven. Onderwijsverstrekkers zullen dus geen nieuwe leerplannen moeten opstellen. Maar de verkaveling van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen zorgt mogelijks voor andere (ongewenste) effecten, extra planlast en irriterende regeldruk.

### 3.5.1 Effect op handboeken en andere didactische tools

De Vlor vreest voor een indirect effect van de splitsing van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen over de twee leergebieden, op educatieve uitgevers en ontwikkelaars van andere educatieve tools. De kans is groot dat zij zullen inspelen op de tendens van de twee aparte leergebieden en gesplitste eindtermen en ontwikkelingsdoelen, en dat zij daarvoor nieuwe, aparte of herwerkte producten zullen aanbieden. Het gebruik maken van deze nieuwe tools zorgt voor een onnodige hogere kost voor en irriterende planlast in scholen.

### 3.5.2 Effect op de doorlichting

De wijze waarop de inspectie de opvolging en controle van de twee leergebieden invult, kan gevolgen hebben voor het didactisch handelen in de klas en de juridische zekerheid van scholen. De Vlor pleit voor duidelijkheid over de manier waarop de inspectie zal controleren en duidelijkheid over de juridische kant van deze controle (bv. de wijze van opvolging van doorlichtingen bij advies 2 voor het leergebied 'wereldoriëntatie' en daarna het aparte leergebied 'wetenschappen en techniek' of 'mens en maatschappij).

Het is voor scholen belangrijk om tijdig te weten hoe de overheid de inspectie zal vragen om deze splitsingsmaatregel te controleren, in de doorlichting en verslaggeving van de nieuwe leergebieden 'wetenschappen en techniek' en 'mens en maatschappij'.

### 3.5.3 Effecten op afwijkingen van eindtermen

Voor de schoolbesturen die gebruik maakten van de afwijkingsprocedure (sommige kleine onderwijsverstrekkers), betekent de voorliggende opdeling van de eindtermen en ontwikkelingsdoelen van het leergebied wereldoriëntatie over de twee nieuwe leergebieden, het opnieuw doorlopen van de gehele afwijkingsprocedure, ook al worden er geen eindtermen en ontwikkelingsdoelen gewijzigd. Dat impliceert dat de gelijkwaardigheid van de 'eigen' ontwikkelingsdoelen en eindtermen met die van de nieuwe gehelen zoals ze nu in het besluit staan, opnieuw moet worden aangevraagd. Daartoe moeten de 'eigen' ontwikkelingsdoelen en

eindtermen worden opgedeeld in deze twee nieuwe leergebieden. Deze 'eigen' ontwikkelingsdoelen en eindtermen moeten worden voorgelegd aan een commissie van inspecteurs en aan een commissie van deskundigen voor advies. Een besluit van de Vlaamse Regering moet de afwijkende ontwikkelingsdoelen en eindtermen kenbaar maken en een decreet moet het geheel bekrachtigen. Het is zeer de vraag of deze hele procedure kan worden afgerond voor 1 september 2015.

# 4 Conclusie: uitstel of herzien van splitsing van eindtermen en ontwikkelingsdoelen

De Vlor pleit ervoor om de splitsing van het leergebied wereldoriëntatie en de bijhorende opdeling van eindtermen en ontwikkelingsdoelen over de twee leergebieden 'mens en maatschappij' en 'wetenschappen en techniek' uit te stellen. Deze optie past geheel in de intentie van de overheid om de ontwikkelingsdoelen of eindtermen tijdens deze legislatuur te evalueren, bij te sturen en te reduceren. Met het oog op een coherente aanpak, dringt de Vlor erop aan om de beslissingen over het leergebied wereldoriëntatie op te nemen in deze globale evaluatie van ontwikkelingsdoelen en eindtermen.

Als andere mogelijke optie stelt de Vlor voor om de bepalingen te herzien die het leergebied wereldoriëntatie splitsen in het decreet betreffende het onderwijs XXIV.[9]

In de tussentijd pleit de Vlor voor verdere professionalisering van leerkrachten opdat zij op een kwaliteitsvolle en geïntegreerde manier kunnen werken aan wetenschappen en techniek.

Laura De Soomer
secretaris Raad Basisonderwijs

Marc Van den Brande
voorzitter Raad Basisonderwijs

[9] Het decreet betreffende het onderwijs XXIV van 25 april 2014 vervangt het leergebied 'wereldoriëntatie' door: '- wetenschappen en techniek; - mens en maatschappij;' in artikel 40 van het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997.

ADVIES VAN DE RAAD VAN STATE
OVER HET VOORONTWERP VAN DECREET

# RAAD VAN STATE
# afdeling Wetgeving

advies 57.477/1
van 27 mei 2015

over

een voorontwerp van decreet ‘tot bekrachtiging van het besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs’

Op 5 mei 2015 is de Raad van State, afdeling Wetgeving, door de Vlaamse minister van Onderwijs verzocht binnen een termijn van dertig dagen een advies te verstrekken over een voorontwerp van decreet 'tot bekrachtiging van het besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs'.

Het voorontwerp is door de eerste kamer onderzocht op 27 mei 2015. De kamer was samengesteld uit Marnix VAN DAMME, kamervoorzitter, Wilfried VAN VAERENBERGH en Wouter PAS, staatsraden, Marc RIGAUX en Michel TISON, assessoren, en Wim GEURTS, griffier.

Het verslag is uitgebracht door Raf AERTGEERTS, eerste auditeur-afdelingshoofd.

Het advies is gegeven op 27 mei 2015.

Bij dit ontwerp zijn geen opmerkingen te maken.

| | |
|---|---|
| DE GRIFFIER | DE VOORZITTER |
| Wim GEURTS | Marnix VAN DAMME |

# ADVIES VAN DE RAAD VAN STATE
# OVER HET ONTWERP VAN BESLUIT VAN DE VLAAMSE REGERING
# EN BIJLAGEN

# RAAD VAN STATE
# afdeling Wetgeving

advies 57.476/1
van 27 mei 2015

over

een ontwerp van besluit van de Vlaamse Regering ‘tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs’

Op 5 mei 2015 is de Raad van State, afdeling Wetgeving, door de Vlaamse minister van Onderwijs verzocht binnen een termijn van dertig dagen een advies te verstrekken over een ontwerp van besluit van de Vlaamse Regering 'tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs'.

Het ontwerp is door de eerste kamer onderzocht op 27 mei 2015. De kamer was samengesteld uit Marnix VAN DAMME, kamervoorzitter, Wilfried VAN VAERENBERGH en Wouter PAS, staatsraden, Marc RIGAUX en Michel TISON, assessoren, en Wim GEURTS, griffier.

Het verslag is uitgebracht door Raf AERTGEERTS, eerste auditeur-afdelingshoofd.

Het advies is gegeven op 27 mei 2015.

Bij dit ontwerp zijn geen opmerkingen te maken.

| | |
|---|---|
| DE GRIFFIER | DE VOORZITTER |
| Wim GEURTS | Marnix VAN DAMME |

ONTWERP VAN DECREET

ONTWERP VAN DECREET

DE VLAAMSE REGERING,

Op voorstel van de viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Onderwijs;

Na beraadslaging,

BESLUIT:

De viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Onderwijs is ermee belast, in naam van de Vlaamse Regering, bij het Vlaams Parlement het ontwerp van decreet in te dienen, waarvan de tekst volgt:

**Artikel 1.** Dit decreet regelt een gemeenschapsaangelegenheid.

**Art. 2.** Het besluit van de Vlaamse Regering van 5 juni 2015 tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs, wordt bekrachtigd.

**Art. 3.** De ontwikkelingsdoelen en eindtermen, opgenomen in het besluit vermeld in artikel 2, treden in werking vanaf het schooljaar 2015-2016.

Brussel, 5 juni 2015.

De minister-president van de Vlaamse Regering,

Geert BOURGEOIS

De viceminister-president van de Vlaamse Regering en
Vlaams minister van Onderwijs,

Hilde CREVITS

BIJLAGE:
BESLUIT VAN DE VLAAMSE REGERING EN BIJLAGEN

Vlaamse Regering

# Besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs

DE VLAAMSE REGERING,

Gelet op het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997, artikel 44, vervangen bij het decreet van 14 februari 2003 en gewijzigd bij het decreet van 21 december 2012;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs, bekrachtigd bij het decreet van 27 juli 1997;

Gelet op het advies van de Inspectie van Financiën, gegeven op 16 januari 2015;

Gelet op het advies van de Vlaamse Onderwijsraad, gegeven op 25 februari 1997;

Gelet op advies 57.476/1 van de Raad van State, gegeven op 27 mei 2015 met toepassing van artikel 84, eerste lid, 2°, van de wetten op de Raad van State, gecoördineerd op 12 januari 1973;

Op voorstel van de Vlaamse minister van Onderwijs;

Na beraadslaging,

BESLUIT:

**Artikel 1.** In artikel 2 van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs wordt het tweede lid opgeheven.

**Art. 2.** In de bijlage bij hetzelfde besluit, gewijzigd bij de besluiten van 15 juli 1997, 15 december 2006 en 13 februari 2009, worden de volgende wijzigingen aangebracht:

1° de "ontwikkelingsdoelen wereldoriëntatie" worden vervangen door de ontwikkelingsdoelen, opgenomen in bijlage 1, die bij dit besluit is gevoegd;

2° de "eindtermen wereldoriëntatie" worden vervangen door de eindtermen, opgenomen in bijlage 2, die bij dit besluit is gevoegd.

**Art. 3.** Artikel 2 treedt in werking op 1 september 2015.

**Art. 4.** De Vlaamse minister, bevoegd voor het onderwijs, is belast met de uitvoering van dit besluit.

Brussel, 5 juni 2015.

De minister-president van de Vlaamse Regering,

Geert BOURGEOIS

De Vlaamse minister van Onderwijs,

Hilde CREVITS

Bijlage 1 bij het besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs

BIJLAGE 1. Ontwikkelingsdoelen als vermeld in artikel 2, 1°.

**ONTWIKKELINGSDOELEN WETENSCHAPPEN EN TECHNIEK**

## 1. Natuur

*Algemene vaardigheden*

De kleuters

1.1 kunnen verschillen onderscheiden in geluid, geur, kleur, smaak en voelen;

1.2 tonen een explorerende en experimenterende aanpak om meer te weten te komen over de natuur;

1.3 kunnen met hulp van een volwassene, eenvoudige bronnen hanteren om meer te weten te komen over de natuur.

*Levende en niet-levende natuur*

De kleuters

1.4 kunnen organismen en gangbare materialen ordenen aan de hand van eenvoudige, zelf gevonden criteria;

1.5 kunnen in verband met voortplanting van mensen en dieren, illustreren dat een levend wezen steeds voortkomt uit een ander levend wezen van dezelfde soort;

1.6 kunnen illustreren dat de geboorte van mens en dier wordt voorafgegaan door een periode van gedragen worden door de moeder of door de ontwikkeling in een ei;

1.7 kunnen bij zichzelf aangeven welk lichaamsdeel instaat voor het horen, zien, ruiken, proeven en voelen;

1.8 kunnen verschillende weersomstandigheden waarnemen, vergelijken en benoemen en voorbeelden geven van de gevolgen voor zichzelf.

*Gezondheid*

De kleuters

1.9 kunnen bij zichzelf en bij anderen het verschil tussen ziek, gezond en gewond zijn herkennen;

1.10 kunnen in concrete situaties gedragingen herkennen die bevorderlijk of schadelijk zijn voor hun gezondheid;

1.11 tonen goede gewoonten in hun dagelijkse hygiëne;

1.12 weten dat ze door de inname van sommige producten en planten ziek kunnen worden.

*Milieu*

De kleuters

1.13 tonen een houding van zorg en respect voor de natuur.

## 2. Techniek

*Kerncomponenten van techniek*

De kleuters

2.1 kunnen van technische systemen die ze zelf vaak gebruiken, aangeven of ze gemaakt zijn van metaal, steen, hout, glas, papier, textiel of kunststof;

2.2 kunnen van een eenvoudig technisch systeem uit hun omgeving aantonen dat verschillende onderdelen ervan in relatie staan tot elkaar in functie van een vooropgesteld doel.

*Techniek als menselijke activiteit*

De kleuters

2.3 kunnen in een eenvoudige situatie nagaan welk technisch systeem best tegemoet komt aan een behoefte;

2.4 kunnen ideeën bedenken voor een eenvoudig technisch systeem;

2.5 kunnen geschikt materiaal en gereedschap kiezen voor het realiseren van een eenvoudig technisch systeem;

2.6 kunnen een eenvoudig technisch systeem maken, al dan niet aan de hand van een stappenplan;

2.7 kunnen nagaan of het doel werd bereikt met een zelfgemaakt technisch systeem;

2.8 zijn bereid hygiënisch, veilig en zorgzaam te werken;

2.9 tonen een experimentele en explorerende aanpak om meer te weten te komen over techniek.

*Techniek en samenleving*

De kleuters

2.10 kunnen aangeven dat een technisch systeem dat ze gebruiken nuttig, gevaarlijk en/of schadelijk kan zijn.

Voor het realiseren van bovenstaande ontwikkelingsdoelen gelden volgende begripsomschrijvingen.

*Kerncomponenten van techniek*

De vier kerncomponenten van techniek zijn: technisch systeem, technisch proces, hulpmiddelen en keuzen.

- Technisch systeem

Een technisch systeem is een geheel van elkaar wederzijds beïnvloedende elementen en onderdelen die gericht zijn op het bereiken van (een) bepaald(e) doel(en).

In een technisch systeem kunnen zich natuurkundige, scheikundige of biologische fenomenen voordoen.

De term technisch systeem kan betrekking hebben op het systeemaspect alleen of op alle aspecten (de 4 kerncomponenten) van het technisch object. De gekozen toepassing van het ontwikkelingsdoel bepaalt welke van de twee benaderingen aangewezen is.

- Technisch proces

Een proces kent een geleidelijk verloop van een reeks acties om een technisch systeem in te zetten, te ontwikkelen of te verbeteren.

Kenmerkend voor techniek is het technisch proces.

Het technisch proces vertrekt vanuit een behoefte en verloopt volgens 5 stappen:

- probleem stellen;
- ontwerpen;
- maken;
- in gebruik nemen;
- evalueren.

- Hulpmiddelen

De kerncomponent 'hulpmiddelen' omvat alles wat nodig is om technische systemen efficiënter te laten functioneren, te verwezenlijken en hun werking te doorgronden.

Daarmee worden onder andere bedoeld: materialen en grondstoffen, energie, machines en gereedschappen, meetinstrumenten, mensen, kapitaal, tijd, …

- Keuzen

Keuzen zijn afhankelijk van criteria waaraan technische systemen moeten voldoen. Die criteria kunnen door de maatschappij of vanuit de techniek worden bepaald. Criteria kunnen norm worden en normen kunnen wet worden.

**ONTWIKKELINGSDOELEN MENS EN MAATSCHAPPIJ**

**1. Mens**

*Ik en mezelf*

De kleuters

1.1 kunnen bij zichzelf onderkennen wanneer zij bang, blij, boos of verdrietig zijn en kunnen dit op een eenvoudige wijze uitdrukken.

1.2 kunnen in een eenvoudige taal een recent gebeurde situatie waarbij zij betrokken waren in dialoog met een volwassene, beschrijven en vertellen hoe zij zich daarbij voelden.

1.3 tonen in concrete situaties voldoende zelfvertrouwen in eigen mogelijkheden.

*Ik en de ander*

De kleuters

1.4 kunnen in concrete situaties verschillende manieren van omgaan met elkaar herkennen en erover praten.

1.5 kunnen bij anderen gevoelens van bang, blij, boos en verdrietig zijn herkennen en kunnen meeleven in dit gevoel.

1.6 weten dat mensen eenzelfde situatie op een verschillende wijze kunnen ervaren en er verschillend kunnen op reageren.

1.7 kunnen een gevoeligheid tonen voor de behoeften van anderen.

1.8 kunnen voor zichzelf opkomen door signalen te geven die voor anderen begrijpelijk en aanvaardbaar zijn.

*Ik en de anderen: in groep*

De kleuters

1.9 kennen en begrijpen omgangsvormen, leefregels en afspraken die van belang zijn voor het samenleven in een groep.

1.10 kunnen in concrete situaties met de hulp van een volwassene afspraken maken.

1.11 kunnen bij een activiteit of een spel in een kleine groep, controleren of de anderen zich aan de regels houden.

**2. Maatschappij**

*Sociaal-economische verschijnselen*

De kleuters

2.1 kunnen beroepen en bezigheden van volwassenen die ze kennen op een eenvoudige wijze beschrijven.

2.2 kunnen in een concrete situatie het onderscheid maken tussen geven, krijgen, ruilen, lenen, kopen en verkopen.

*Sociaal-culturele verschijnselen*

De kleuters

2.3 kunnen verschillende gezinsvormen herkennen.

2.4 herkennen vormen van afwijzend of waarderend reageren op het anders-zijn van mensen.

2.5 beseffen dat sommige mensen een andere levenswijze hebben dan zijzelf, als ze geconfronteerd worden met beelden, informatie of mensen uit een andere cultuur.

*Politieke en juridische verschijnselen*

De kleuters

2.6 kunnen met concrete voorbeelden illustreren dat mensen die samenleven, zich organiseren via regels waaraan iedereen zich moet houden.

2.7 weten dat er mensen zijn die waken over het naleven van regels in elke samenleving.

2.8 kunnen een onderscheid maken tussen geweldloze en gewelddadige oplossingen voor conflicten.

**3. Tijd**

De kleuters

3.1 -begrijpen dat "gisteren" voorbij is en dat "morgen" nog moet komen

-kunnen de begrippen vandaag, dag, nacht in hun juiste betekenis gebruiken

3.2 kunnen een beperkt aantal vaste gebeurtenissen in het verloop van hun dag in een juiste volgorde aangeven.

3.3 tonen tijdsbesef aan de hand van het functioneel gebruik van verschillende soorten kalenders.

3.4 kunnen een eenvoudig visueel voorgesteld plan zelfstandig uitvoeren.

3.5 kunnen terugblikken op minstens twee voorbije activiteiten door deze in de juiste volgorde te rangschikken en te verwoorden.

3.6 kunnen in de tijd vooruitzien door minstens twee activiteiten na elkaar te plannen.

## 4. Ruimte

*Ruimtelijke oriëntatie*

De kleuters

4.1 kunnen een menselijke figuur tekenen met de belangrijkste lichaamsdelen (het hoofd, de romp, de benen, de armen, de oren, de ogen, de neus en de mond) op de juiste plaats.

4.2 kunnen inschatten hoeveel ruimte hun eigen lichaam inneemt.

4.3 vinden zelfstandig hun weg in een vertrouwde omgeving.

4.4 kunnen aan een bekende volwassene hun naam en de gemeente waar ze wonen zeggen.

4.5 kennen de betekenis van volgende pictogrammen:

- de pijl
- de uitgang
- het toilet

4.6 kunnen voorstellingen van vertrouwde plaatsen en voorwerpen herkennen.

*Ruimtebeleving*

De kleuters

4.7 kunnen een ruimte inrichten in functie van hun spel.

4.8 kunnen, mits aanwijzingen, orde brengen in een beperkte ruimte.

*Ruimtelijke ordening*

De kleuters

4.9 kunnen verschillen in landschappen en omgevingen, door mensen ingericht, verwoorden.

*Verkeer - mobiliteit*

De kleuters

4.10 herkennen in hun omgeving plaatsen waar ze veilig kunnen spelen en waar niet.

4.11 beseffen dat het verkeer risico's inhoudt.

4.12 kunnen onder begeleiding elementaire verkeersregels toepassen.

Gezien om gevoegd te worden bij het besluit van de Vlaamse Regering van 5 juni 2015 tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs.

Brussel, 5 juni 2015.

De minister-president van de Vlaamse Regering,

Geert BOURGEOIS

De Vlaamse minister van Onderwijs,

Hilde CREVITS

Bijlage 2 bij het besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage van het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs

BIJLAGE 2. Eindtermen als vermeld in artikel 2, 2°.

**EINDTERMEN WETENSCHAPPEN EN TECHNIEK**

**1. Natuur**

*Algemene vaardigheden*

De leerlingen

1.1 kunnen gericht waarnemen met alle zintuigen en kunnen waarnemingen op een systematische wijze noteren;

1.2 kunnen, onder begeleiding, minstens één natuurlijk verschijnsel dat ze waarnemen via een eenvoudig onderzoek toetsen aan een hypothese.

*Levende en niet-levende natuur*

De leerlingen

1.3 kunnen in een beperkte verzameling van organismen en gangbare materialen gelijkenissen en verschillen ontdekken en op basis van minstens één criterium een eigen ordening aanbrengen en verantwoorden;

1.4 kennen in hun omgeving twee verschillende biotopen en kunnen er enkele veel voorkomende organismen in herkennen en benoemen;

1.5 kunnen bij organismen kenmerken aangeven die illustreren dat ze aangepast zijn aan hun omgeving;

1.6 kunnen illustreren dat de mens de aanwezigheid van organismen beïnvloedt;

1.7 kunnen de wet van eten en gegeten worden illustreren aan de hand van minstens twee met elkaar verbonden voedselketens;

1.8 kunnen de functie van belangrijke organen die betrokken zijn bij ademhaling, spijsvertering en bloedsomloop in het menselijk lichaam verwoorden op een eenvoudige wijze;

1.9 kunnen de functie van de zintuigen, het skelet en de spieren op een eenvoudige wijze verwoorden;

1.10 kunnen lichamelijke veranderingen die ze bij zichzelf en leeftijdsgenoten waarnemen, herkennen als normale aspecten in hun ontwikkeling;

1.11 kunnen de weerselementen op een bepaald moment en over een beperkte periode, meten, vergelijken en die weersituatie beschrijven;

1.12 kunnen het verband illustreren tussen de leefgewoonten van mensen en het klimaat waarin ze leven;

1.13 kunnen tonen hoe de aarde om de eigen as draait, welk gevolg dit heeft voor het dag- en nachtritme in de eigen omgeving en hoe de aarde, de zon en de maan ten opzichte van elkaar bewegen;

1.14 kunnen van courante materialen uit hun omgeving enkele eigenschappen aantonen;

1.15 kunnen illustreren dat een stof van toestand kan veranderen;

1.16 kunnen met enkele voorbeelden aantonen dat energie nodig is voor het functioneren van levende en niet-levende systemen en kunnen daarvan de energiebronnen benoemen.

*Gezondheid*

De leerlingen

1.17 kunnen gezonde en ongezonde levensgewoonten in verband brengen met wat ze weten over het functioneren van het eigen lichaam;

1.18 weten dat bepaalde ziekteverschijnselen en handicaps niet altijd kunnen worden vermeden;

1.19 beseffen dat het nemen van voorzorgen de kans op ziekten en ongevallen vermindert;

1.20 kunnen de hulp inroepen van een volwassene in een noodsituatie;

1.21 kunnen elementaire hulp toedienen bij brandwonden.

*Milieu*

De leerlingen

1.22 kunnen bij de verzorging van dieren en planten uit hun omgeving zelfstandig basishandelingen uitvoeren;

1.23* tonen zich in hun gedrag bereid om in de eigen klas en school zorgvuldig om te gaan met afval, energie, papier, voedsel en water;

1.24 kunnen met concrete voorbeelden uit hun omgeving illustreren hoe mensen op positieve, maar ook op negatieve wijze omgaan met het milieu;

1.25 kunnen met concrete voorbeelden uit hun omgeving illustreren dat aan milieuproblemen vaak tegengestelde belangen ten grondslag liggen;

1.26* tonen respect en zorg voor de natuur vanuit het besef dat de mens voor zijn levensbehoeften afhankelijk is van het natuurlijk leefmilieu.

## 2. Techniek

*Kerncomponenten van techniek*

De leerlingen

2.1 kunnen van technische systemen uit hun omgeving zeggen uit welke materialen of grondstoffen ze gemaakt zijn;

2.2 kunnen specifieke functies van onderdelen bij eenvoudige technische systemen onderzoeken door middel van hanteren, monteren of demonteren;

2.3 kunnen onderzoeken hoe het komt dat een zelf gebruikt technisch systeem niet of slecht functioneert;

2.4 kunnen illustreren dat sommige technische systemen moeten worden onderhouden;

2.5 kunnen illustreren dat technische systemen evolueren en verbeteren;

2.6 kunnen illustreren hoe technische systemen onder meer gebaseerd zijn op kennis over eigenschappen van materialen of over natuurlijke verschijnselen;

2.7 kunnen in concrete ervaringen stappen van het technisch proces herkennen (het probleem stellen, oplossingen ontwikkelen, maken, in gebruik nemen, evalueren);

2.8 kunnen technische systemen, het technisch proces, hulpmiddelen en keuzen herkennen binnen verschillende toepassingsgebieden van techniek.

*Techniek als menselijke activiteit*

De leerlingen

2.9 kunnen een probleem, ontstaan vanuit een behoefte, technisch oplossen door verschillende stappen van het technisch proces te doorlopen;

2.10 kunnen bepalen aan welke vereisten het technisch systeem dat ze willen gebruiken of realiseren, moet voldoen;

2.11 kunnen ideeën genereren voor een ontwerp van een technisch systeem;

2.12 kunnen keuzen maken bij het gebruiken of realiseren van een technisch systeem, rekening houdend met de behoefte, met de vereisten en met de beschikbare hulpmiddelen;

2.13 kunnen een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uitvoeren;

2.14 kunnen werkwijzen en technische systemen vergelijken en over beide een oordeel formuleren aan de hand van criteria;

2.15 kunnen technische systemen in verschillende toepassingsgebieden van techniek gebruiken en/of realiseren.

De leerlingen zijn bereid

2.16* hygiënisch, nauwkeurig, veilig en zorgzaam te werken.

*Techniek en samenleving*

De leerlingen

2.17 kunnen illustreren dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden;

2.18 kunnen aan de hand van voorbeelden uit verschillende toepassingsgebieden van techniek illustreren dat technische systemen nuttig, gevaarlijk en/of schadelijk kunnen zijn voor henzelf, voor anderen of voor natuur en milieu.

Voor het realiseren van bovenstaande eindtermen gelden volgende begripsomschrijvingen.

*Kerncomponenten van techniek*

De vier kerncomponenten van techniek zijn: technisch systeem, technisch proces, hulpmiddelen en keuzen.

- Technisch systeem

Een technisch systeem is een geheel van elkaar wederzijds beïnvloedende elementen en onderdelen die gericht zijn op het bereiken van (een) bepaald(e) doel(en).

In een technisch systeem kunnen zich natuurkundige, scheikundige of biologische fenomenen voordoen.

De term technisch systeem kan betrekking hebben op het systeemaspect alleen of op alle aspecten (de 4 kerncomponenten) van het technisch object. De gekozen toepassing van de eindterm bepaalt welke van de twee benaderingen aangewezen is.

- Technisch proces

Een proces kent een geleidelijk verloop van een reeks acties om een technisch systeem in te zetten, te ontwikkelen of te verbeteren.

Kenmerkend voor techniek is het technisch proces.

Het technisch proces vertrekt vanuit een behoefte en verloopt volgens 5 stappen:

- probleem stellen;
- ontwerpen;
- maken;
- in gebruik nemen;
- evalueren.

- Hulpmiddelen

De kerncomponent 'hulpmiddelen' omvat alles wat nodig is om technische systemen efficiënter te laten functioneren, te verwezenlijken en hun werking te doorgronden. Daarmee worden onder andere bedoeld: materialen en grondstoffen, energie, machines en gereedschappen, meetinstrumenten, mensen, kapitaal, tijd, …

- Keuzen

Keuzen zijn afhankelijk van criteria waaraan technische systemen moeten voldoen. Die criteria kunnen door de maatschappij of vanuit de techniek worden bepaald. Criteria kunnen norm worden en normen kunnen wet worden.

**EINDTERMEN MENS EN MAATSCHAPPIJ**

## 1. Mens

*Ik en mezelf*

De leerlingen

1.1* drukken in een niet-conflictgeladen situatie, eigen indrukken, gevoelens, verlangens, gedachten en waarderingen spontaan uit.

1.2 kunnen beschrijven wat ze voelen en wat ze doen in een concrete situatie en kunnen illustreren dat zowel hun gedrag als hun gevoelens situatiegebonden zijn.

1.3* tonen in concrete situaties voldoende zelfvertrouwen, gebaseerd op kennis van het eigen kunnen.

*Ik en de ander*

De leerlingen

1.4 kunnen in concrete situaties verschillende manieren van omgaan met elkaar herkennen, erover praten en aangeven dat deze op elkaar inspelen.

1.5* tonen de bereidheid zich te oefenen in omgangswijzen met anderen waarin ze minder sterk zijn.

1.6* tonen in een eenvoudige conflictsituatie in de omgang met leeftijdgenoten de bereidheid om te zoeken naar een geweldloze oplossing.

*Ik en de anderen: in groep*

De leerlingen

1.7* hebben aandacht voor de onuitgesproken regels die de interacties binnen een groep typeren en zijn bereid er rekening mee te houden.

## 2. Maatschappij

*Sociaal-economische verschijnselen*

De leerlingen

2.1 kunnen illustreren dat verschillende vormen van arbeid verschillend toegankelijk zijn voor mannen en vrouwen en verschillend gewaardeerd worden.

2.2 kunnen met een zelf gekozen voorbeeld illustreren hoe de prijs van een product tot stand komt.

2.3 kunnen met een zelf gekozen voorbeeld het nut en het belang aangeven van een collectieve voorziening, waarvoor de overheid zorg draagt.

2.4 kunnen illustreren dat welvaart zowel over de verschillende landen in de wereld als in België ongelijk verdeeld is.

2.5* beseffen dat hun gedrag beïnvloed wordt door de reclame en de media.

2.6* tonen zich bereid om actieve en passieve vormen van vrijetijdsbesteding te onderzoeken en te evalueren.

*Sociaal-culturele verschijnselen*

De leerlingen

2.7* kunnen er in hun omgang met leeftijdgenoten op discrete wijze rekening mee houden dat niet alle kinderen in hetzelfde type gezin wonen als zijzelf.

2.8 kunnen illustreren dat verschillende sociale en culturele groepen verschillende waarden en normen bezitten.

2.9 kunnen voorbeelden geven van mogelijkheden die in onze samenleving bestaan voor de zorg en opvang van bejaarden en mensen met een handicap.

2.10 weten dat ze in het contact met mensen met een handicap attent moeten zijn voor de noden en verwachtingen van deze mensen.

2.11 kunnen illustreren dat arbeidsmigratie en het probleem van vluchtelingen een rol hebben gespeeld bij de ontwikkeling van onze multiculturele samenleving.

2.12 zien in dat racisme vaak gebaseerd is op onbekendheid met en vrees voor het vreemde.

*Politieke en juridische verschijnselen*

De leerlingen

2.13 kunnen het belang illustreren van de fundamentele Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind. Ze zien daarbij in dat de rechten en plichten complementair zijn.

2.14 kunnen op een eenvoudige wijze uitleggen dat verkiezingen een basiselement zijn van het democratisch functioneren van onze instellingen.

2.15 kunnen illustreren op welke wijze internationale organisaties ernaar streven om het welzijn en/of de vrede in de wereld te bevorderen.

2.16 weten dat Vlaanderen één van de gemeenschappen is van het federale België en dat België deel uitmaakt van de Europese Unie. Ze weten daarbij dat elk een eigen bestuur heeft waar beslissingen worden genomen.

2.17 kennen de erkende symbolen van de Vlaamse Gemeenschap (met name feestdag, wapen, vlag, volkslied en memoriaal).

## 3. Tijd

*Dagelijkse tijd*

De leerlingen

3.1 kunnen de tijd die ze nodig hebben voor een voor hen bekende bezigheid realistisch schatten.

3.2 kunnen een kalender gebruiken om speciale gebeurtenissen uit eigen leven in de tijd te situeren en om de tijd tussen deze gebeurtenissen correct te bepalen.

3.3 kunnen in een kleine groep voor een welomschreven opdracht een taakverdeling en planning in de tijd opmaken.

3.4 kunnen tijdsaanduidingen op uitnodigingen en openings- en sluitingstijden correct interpreteren.

*Historische tijd*

De leerlingen

3.5 kunnen belangrijke gebeurtenissen of ervaringen uit eigen leven chronologisch ordenen en indelen in periodes. Ze kunnen daarvoor eigen indelingscriteria vinden.

3.6 kunnen hun afstamming aangeven tot twee generaties terug.

3.7 kennen de grote periodes uit de geschiedenis en ze kunnen duidelijke historische elementen in hun omgeving en belangrijke historische figuren en gebeurtenissen waarmee ze kennis maken, situeren in de juiste tijdsperiode aan de hand van een tijdsband.

3.8 kunnen aan de hand van een voorbeeld illustreren dat een actuele toestand, die voor kinderen herkenbaar is, en die door de geschiedenis beïnvloed werd, vroeger anders was en in de loop der tijden evolueert.

3.9* tonen belangstelling voor het verleden, heden en de toekomst, hier en elders.

*Algemene vaardigheden tijd*

De leerlingen

3.10* beseffen dat er een onderscheid is tussen een mening over een historisch feit en het feit zelf.

## 4. Ruimte

*Oriëntatie- en kaartvaardigheid*

De leerlingen

4.1 kunnen aan elkaar een te volgen weg tussen twee plaatsen in de eigen gemeente of stad beschrijven. Ze kunnen deze reisweg ook aanduiden op een plattegrond.

4.2 kunnen aan de hand van een kaart de afstand tussen twee plaatsen in Vlaanderen berekenen en beschrijven.

4.3 kunnen in een praktische toepassingssituatie op een gepaste kaart en op de globe evenaar, de polen, de oceanen, de landen van de Europese Unie en de werelddelen opzoeken en aanwijzen.

4.4 kunnen bij een oriëntatie in de werkelijkheid de windstreken (hoofd- en tussenrichtingen) bepalen aan de hand van de zonnestand of een kompas.

4.5 kunnen begrippen zoals wijk, gehucht, dorp, deelgemeente, fusiegemeente, stad, provincie, gemeenschap, land en continent in een juiste context gebruiken.

4.6 hebben een voorstelling van de kaart van Vlaanderen en van België zodat ze in een praktische toepassingssituatie de gemeenschappen, de provincies en de provinciehoofdplaatsen kunnen aanwijzen.

*Ruimtebeleving*

De leerlingen

4.7 kunnen aan de hand van een concreet voorbeeld het verschil tussen beleefde en absolute afstand illustreren.

4.8 kunnen suggesties geven voor het inrichten van hun eigen omgeving.

*Ruimtelijke ordening/bepaaldheid*

De leerlingen

4.9 kunnen in de realiteit op een gepaste kaart een landelijke, stedelijke, toeristische en industriële omgeving herkennen en van elkaar onderscheiden.

4.10 kunnen hun eigen streek en twee andere streken in België situeren op een kaart en de relatie beschrijven tussen de omgeving en aspecten van het dagelijks leven van de mensen.

4.11 kunnen aspecten van het dagelijks leven in een land van een ander cultuurgebied vergelijken met het eigen leven.

*Algemene vaardigheden ruimte*

De leerlingen

4.12 kunnen in een landschap gericht waarnemen en ze kunnen op een eenvoudige wijze onderzoeken waarom het er zo uitziet.

4.13 kunnen een atlas raadplegen en kunnen enkele soorten kaarten hanteren gebruik makend van de legende, windrichting en schaal.

*Verkeer en mobiliteit*

De leerlingen

4.14 kunnen de gevaarlijke verkeerssituaties in de ruimere schoolomgeving lokaliseren.

4.15 beschikken over voldoende reactiesnelheid, evenwichtsbehoud en gevoel voor coördinatie en ze kennen de verkeersregels voor fietsers en voetgangers, om zich zelfstandig en veilig te kunnen verplaatsen langs een voor hen vertrouwde route.

4.16* tonen zich in hun gedrag bereid rekening te houden met andere weggebruikers.

4.17 kennen de belangrijkste gevolgen van het groeiende autogebruik en kunnen de voor- en nadelen van mogelijke alternatieven vergelijken.

4.18 kunnen een eenvoudige route uitstippelen met het openbaar vervoer.

## 5. Brongebruik

5.1 De leerlingen kunnen op hun niveau verschillende informatiebronnen raadplegen.

Gezien om gevoegd te worden bij het besluit van de Vlaamse Regering van 5 juni 2015 tot wijziging van artikel 2 en van de bijlage het besluit van de Vlaamse Regering van 27 mei 1997 tot bepaling van de ontwikkelingsdoelen en de eindtermen van het gewoon basisonderwijs.

Brussel, 5 juni 2015.

De minister-president van de Vlaamse Regering,

Geert BOURGEOIS

De Vlaamse minister van Onderwijs,

Hilde CREVITS